

.....
1948. – № 8. – С. 58-70; Сидоров А. Л. Экономическое положение России в годы первой мировой войны. – М., 1973; 2. Сергеева С. Л. Военно-промышленные комитеты в годы первой мировой войны. – М., 1996; 3. Реєнт О. П., Сердюк О. В. Перша світова війна і Україна. – К., 2004; 4. Загребельна Н. І. Велика війна: українство і благодійність (1914-1917). – К., 2006; 5. Рудой Я. Государственный капитализм в России во время империалистической войны. – Л., 1925. – С. 39; Клаус р. Война и народное хозяйство России (1914-1917). – М.-Л., 1926. – С. 59; Букшпан Я. Военно-хозяйственная политика Военно-хозяйственная политика. Формы и органы регулирования народного хозяйства за время мировой войны 1914-1918 гг. – М.-Л., 1929. – С. 297; 6. Центральний державний історичний архів України, м. Київ (далі – ЦДІАК України). – Ф. 274. – Оп. 4. – Спр. 504. – Арк. 13; 7. Там само; 8. Там само. – Арк. 14.; 9. ЦДІАУК. – Ф. 575. – Оп. 1. – Спр. 765. – Арк. 1; Державний архів Миколаївської області (далі – ДАМО). – Ф. 211. – Оп. 1. – Спр. 3. – Арк. 15; 10. Наказ о порядке образования и действия ВПК и их съездов // Известия Центрального ВПК. – 1915. – № 4. – С. 1; 11. Сергеева С. Вказана праця – С. 24; 12. Известия ЦВПК. – 1915. – № 10. – С. 1; 13. Реєнт О. П., Сердюк О. В. Вказана праця. – С. 84; 14. Известия ЦВПК. – 1915. – № 15. – С. 1; 15. Известия ЦВПК. – 1915. – № 31. – С. 1; 16. Список местных комитетов Киевского района // Известия Киевского областного ВПК. – 1916. – № 1-2. – С. 67; 17. Деятельность областных и местных военно-промышленных комитетов на 10-е февраля 1916 года: в 3-х частях. – Пг.: Типография Гершунина, 1916. – Ч.1. – С. 72-73; 18. ЦДІАУК. – Ф. 385. – Оп. 2. – Спр. 215. – Арк. 138; 19. ЦДІАУК. – Ф. 320. – Оп. 1. – Спр. 1494. – Арк. 139, 279; 20. Деятельность областных... – С. 8, 61; 21. ЦДІАУК. – Ф. 274. – Оп. 4. – Спр. 504. – Арк. 67-67 об.; 22. Деятельность Одесского ВПК // Известия ЦВПК. – 1915. – № 2. – С. 3; 23. Деятельность Харьковского областного ВПК // Известия ЦВПК. – 1915. – № 33. – С. 5-7; 24. Обзор деятельности Киевского областного ВПК со времени возникновения его по 1 марта 1916 г. // Известия Киевского областного ВПК. – 1916. – № 1-2. – С. 8; 25. Иващенко А. П. Адресная книжка Киевского областного ВПК. – К.: Типография Всероссийского Земского Союза, 1917. – С. 2-8; 26. ЦДІАК України. – Ф. 715. – Оп. 1. – Спр. 3401. – Арк. 10; 27. ДАМО. – Ф. 211. – Оп. 1. – Спр. 3. – Арк. 16; 28. ЦДІАК України. – Ф. 320. – Оп. 1. – Спр. 1494. – Арк. 73-74 об.; 29. Державний архів Київської області. – Ф. 2. – Оп. 54. – Спр. 91. – Арк. 15; 30. Наказ о порядке... – С. 1; 31. Одесский ВПК // Торгово-промышленный юг. – 1915. – № 12. – С. 23; 32. Деятельность Харьковского ... - С. 5, 7; 33. ЦДІАК України. – Ф. 575. – Оп. 1. – Спр. 765. – Арк. 1 зв.; ДАМО. – Ф. 211. – Оп. 1. – Спр. 3. – Арк. 15 зв.

А.М. Трембіцький

ЖИТТЄВІ ШЛЯХИ Й ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ВОЛОДИМИРА ЧЕХІВСЬКОГО

У 20-х рр.ХХ – на початку ХХІ ст. постать голови уряду Директорії, знаного діяча Української Народної Республіки, митрополита Української Автокефальної Православної Церкви Володимира Чехівського фрагментарно висвітлювали В. Герасименко¹, В. Приходько², І. Преловська³, А. Грищенко⁴, О. Нечаєв⁵, К. Завальнюк⁶, В. Верстюк і Т. Осташко⁷, І. Власовський⁸, Е. Мельник⁹, С. Раневський¹⁰, Ф. Бульбенко (США)¹¹, Д. Бурко (США)¹² та ін.¹³. Коротке гасло подано в «Енциклопедії Українознавства-II»¹⁴. Водночас більшість відомостей з його життя й діяльності, в т.ч. й про Вінницький період його діяльності, так і залишаються малознаними для дослідників. На підставі віднайденого в фондах Державного архіву Вінницької області документу під назвою «Перебіг життя, діяльності Волод. Чеховського» від 5 січня 1921р., тобто за день до його арешту більшовиками¹⁵ та інших матеріалів Вінницького інституту народної освіти подаються деякі нові аспекти його життя і діяльності, в т.ч. під час проживання у Вінниці.

Володимир Мойсейович Чехівський народився 20 липня (за іншими даними 19)¹⁶ 1876 р. у селі Гороховатка на Київщині в родині священнослужителя¹⁷. У 1896 р. успішно закінчив Київську духовну семінарію¹⁸, в 1900 – Київську духовну академію¹⁹. Бажаючи служити Україні, він, після успішного складання іспиту в Київському університеті на вчителя гімназії²⁰, працював у церковнопарафіяльних школах сіл Янівка й Гороховатка Київського повіту²¹. У 1901 р. був призначений помічником інспектора Подільської духовної семінарії²², де працював біля трьох років (відповідно до інших даних він працював лише в 1901-1902 рр.)²³, тому що семінаристи ювілейного сотого випуску 1903-1904 рр.у центрі пам'ятної віньетки²⁴ вмістили не єпархіального архієрея, ректора, інспектора і семінарських учителів²⁵, а помічника інспектора Володимира Чехівського, Тараса Шевченка та Миколу Костомарова. В.Чехівському негайно винесли «попередження» і перевели помічником інспектора в Київську духовну семінарію²⁶. Однак і там нетривалою була його праця, вже в 1905 р., через не благодійність, його звільнили з семінарії й призначили вчителем Черкаської духовної школи²⁷. Як зазначає сам В.Чехівський, у Черкасах він викладав російську мову й літературу в духовному училищі й міській гімназії²⁸. Незважаючи на всі перипетії, він у 1905 р. все ж отримав за наукову працю з історії Української Церкви «Київський митрополит Гавриїл Бануленко-Бодоні (1799-1803)» вчений ступінь магістра богослов'я²⁹.

У 1906 р. його було обрано депутатом Першої Державної думи Росії від Київщини³⁰, однак після її розпуску В.Чехівського за участь в українському національному русі заарештували й вислали на рік у Вологодську губернію³¹, де він значну увагу приділяв «позашкільній просвітницькій праці»³². Лише наприкінці 1907 р. завдяки наполегливим заходам виборців та депутатів української фракції Державної думи, Володимир Мойсейович повернувся із заслання в Україну³³. Однак, через позбавлення права працювати в духовних навчальних закладах був змушений на початку 1908 р. переїхати в Одесу³⁴, де в 1908 рр.працював інспектором (директором)³⁵ Михайло-Семенівського сирітського будинку «Благодійного Товариства», вчителем літератури в електротехнічному училищі Гадяцького, політехнічному училищі Дойна (політехнікумі)³⁶, у приватній гімназії Гінкулової-Гефена, в млиново-технічному училищі³⁷ (комерційній школі)³⁸. З метою підвищення своєї кваліфікації він у 1913 р. прослухав однорічний курс для вчителів середніх шкіл при Одеському університеті й після успішної здачі іспитів отримав відповідний диплом. Після цього в 1913-1914 рр.– викладав історію в 1-й і 3-й міських гімназіях Одеси³⁹. У травні 1917 р. УЦР розглядала його кандидатуру на посади помічника куратора або окружного інспектора Одеської шкільної ради. Будучи головним редактором Одеського часопису «Українське слово», водночас очолював Одеську філію Всеукраїнської учительської спілки та Херсонську губернську раду об'єднаних громадських організацій. Враховуючи громадсько-просвітницьку діяльність, влітку 1917 р. його обрали гласним Одеської міської думи від українських партійних організацій. А вже в жовтні–листопаді 1917 р. – головою Одеського ревкому, наприкінці листопада Центральною Радою був призначений політичним комісаром м.Одеси та водночас виконуючим обов'язки губернського комісара освіти на Херсонщині⁴⁰. Наприкінці 1917 р. Володимир Мойсейович з Одеси переїздить до Києва, де читає лекції з історії України та української культури в політехнічному й медичному інститутах, а також на вчительських курсах⁴¹. У 1918 р. вдруге закінчив Одеські короткотермінові педагогічні курси для учителів-лекторів з методики викладання історії. Як «лектор позашкільної роботи» в 1917-1920 рр.значну увагу приділяв громадсько-просвітницькій роботі⁴².

Події, що розвивалися на теренах України, змусили В. Чехівського в 1919 р. повернутися в Кам'янець-Подільський, де вже в березні 1919 р. він стає одним із засновників Комітету оборони республіки⁴³. Як член Ради міністра освіти, разом із товаришами міністра П. Холодним, Н. Григоріївим, радниками МНО І. Огієнком, С. Сірополком та керівниками департаментів МНО, бере активну участь у розгляді «Проекту Єдиної школи на Україні», який «остаточно з педагогічного боку проредагований» і схвалений був у середині вересня 1919р.⁴⁴, а вже в листопаді була опублікована, на жаль, тільки перша частина «Проекту...»⁴⁵. Перебуваючи в Кам'янці-Подільському він значну увагу приділяв лекційній пропаганді серед козаків армії УНР, місцевих робітників і ремісників. Так у вересні, на прохання Культосвітньої управи Головного управління Генерального штабу армії УНР, прочитав військовим лекцію «Нове українське письменство»⁴⁶. Він також взяв активну участь у створенні в Кам'янці-Подільському українського народного університету, відкриття якого відбувалося 1 листопада 1919 р. у приміщенні міської вищої початкової школи (вул. Шевченка, 35)⁴⁷. За покритим червоним сукном столом зайняли свої місця Голова ради лекторів В. Чехівський⁴⁸, міністр народної освіти П. Холодний та декан природничого факультету С. Бачинський⁴⁹. Заклад від імені Ради лекторів відкрив В. Чехівський, виступивши з промовою про рух українського народу до освіти, в якій наголосив: «Коли Україна мала свою Державу, то й справа національної освіти стояла високо. Разом зі втратою Держави прийшло поневолення української нації й занепад рідної освіти». На закінчення своєї промови він закликав присутніх до боротьби за освіту, як українців, так і всіх, хто проживав на українській землі⁵⁰. За рік роботи лектори прочитали на природничому й гуманітарному факультеті 19 різних курсів з історії, літератури, географії, економіки, зоології та агрономії⁵¹. Володимир Мойсейович викладав на гуманітарному факультеті історію української літератури та основи виховання⁵². Так в одній із своїх лекцій він відзначав, що «наукові знання – історія, філософія, література й такі інші, а також найкраща політика, духовного вдосконалення людини не дадуть, потрібна передусім релігія, віра в Бога»⁵³.

Проте вже в листопаді 1919 р.– після вступу польських військ на Поділля, В. Чехівський залишив посаду керівника українського народного університету й переїхав до Вінниці. У 1920-1921 рр.читав лекції з історії української культури та основ виховання у Вінницькому учительському інституті⁵⁴, а потім у Вінницькому Інституті Народної Освіти⁵⁵, який був створений 21 серпня 1920 р. на основі колишнього Учительського інституту⁵⁶. А 26 серпня відбулася Рада новоствореного інституту⁵⁷, в протоколі засідання якої було записано: «Маючи на увазі важкі умови життя в Вінниці та невизначеність матеріального забезпечення інституту, запрошення до провінційних педагогів поки що належить самому інституту»⁵⁸. До викладацької роботи було заплановано запросити «а)

.....
безумовно, – В.М. Чехівського (як відомого знавця історії та літератури України)»⁵⁹. 3 вересня Подільський губернський відділ народної освіти призначив В. Чехівського членом Вченої ради ВІНО⁶⁰, а 17 вересня було проведено розподіл навантаження між викладачами⁶¹, згідно з яким Володимирі Мойсейовичу доручалось читати лекції з українознавства, української літератури та історії ХІХ ст. Керівництво будучи занепокоєне майбутнім ВІНО, залучало до співпраці «найкращих лекторів, котрі зараз є в розпорядженні Вінниці»⁶². Саме тому В. Чехівському, як «авторитетному фахівцю», пропонувалося встановити платню за найвищим, 35 розрядом⁶³. Однак він повернувся до Вінниці тільки в грудні, а лекції з українознавства став читати лише з 21 числа. Певності в його стабільній викладацькій роботі не було, й тому керівництво ВІНО запросило читати лекції в ІІ семестрі з українознавства відомого етнографа В.А. Камінського⁶⁴. В. Чехівський, перебуваючи у Вінниці в 1920 р. – брав участь у створенні Української комуністичної партії (УКП незалежних, «укапістів»)»⁶⁵. Наприкінці 1920р., коли у Вінниці встановилася більшовицька влада, він не емігрував, а залишився, і вже 6 січня 1921 р. – заарештований як член Кирило-Мефодіївського Братства⁶⁶. До речі, в цей період в багатьох регіонах України були заарештовані колишні члени Кирило-Мефодіївського Братства⁶⁷, в т.ч. й дядько його дружини Євфимій Сіцинський⁶⁸. П'ять місяців провів у в'язниці⁶⁹ й лише наприкінці 1921 р. – реабілітований⁷⁰. Вийшовши із в'язниці всі свої здібності й авторитет зосередив на українському церковному рухові. У 1923-1924рр. – був керівником короткотермінових пастирських курсів, які закінчили біля 300 священників, читав лекції з історії християнської Церкви та літургії⁷¹. У 1920-х рр. працював в Історико-філологічному відділі ВУАН, викладав у Київському медичному інституті, Київському політехнікумі та на Соціально-економічних курсах⁷².

Особисте життя «служителя культу» В.Чехівського було завжди скромним, особливо довелось бідувати в другій половині 1920-х рр., коли його, як активного діяча УНР, було позбавлено прав⁷³, усунуто від викладання в медичному та політехнічному інститутах, у сільськогосподарському науковому комітеті та інших закладах. Для утримання родини в 1924-1929 рр. займався перекладами з російської мови на українську⁷⁴. 3-го листопада 1937 р.¹ в «далеких нетрях радянської півночі скінчилось життя (розстріляний за вироком трійки УНКВС – А.Т.) славетного борця за волю Української Церкви, за державність і свободу її народу», – так у своїх спогадах про Володимира Мойсейовича Чехівського, писав його однодумець і сподвижник протопресвітер УАПЦ Дмитро Бурко⁷⁵.

Повноцінне повернення Україні імені Володимира Чехівського неможливе без вивчення й аналізу всієї багатогранної спадщини дослідника, богослова і громадсько-державницького діяча, виявлення й ґрунтовного опрацювання чималого масиву архівних документів, осмислення його педагогічної, науково-богословської, культурно-освітньої, державотворчої та проповідницько-місійної діяльності. Незалежна Україна, про яку мріяв один з кращих представників українського народу, який багато зробив для її утвердження, ще не повною мірою увічнила його пам'ять. Життєві шляхи, суспільно-державницька діяльність, наукова та богословська спадщина Володимира Мойсейовича, одного із членів знаної подільської родини Сіцинських-Січинських, ще й досі чекає своїх дослідників.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Герасименко В. З українського громадського руху на Поділлі (1905-1917) (Пам'ять д-ра К.Г. Солухи) // За сто літ.: Матеріали з громадського і літературного життя України ХІХ і початків ХХ століття / За ред. М.Грушевського. Кн. 5. – Х.-К., 1930. – С. 305-313. – / Записки Іст. секції Укр. р. Наук. Т-ва в Києві. – Т. XXXI. /; 2. Приходько В. Під сонцем Поділля. Спогади. Ч. 1. Вид. 4 е. – Нью-Йорк-Мюнхен, 1967. – 184 с.; 3. Преловська І.М. Доля Благовісника // Старожитності. – К., 1995. – Ч. 5-6 (72-73). – С. 24-25; Її ж. Відправа Благовісника // Розбудова держави. – К., 1996. – Ч. 1 (42). – С. 45-51; Її ж. Діяльність В.М. Чехівського, Благовісника УАПЦ, як богослова по обґрунтуванню канонічності УАПЦ (біографічний нарис і огляд праці) // Наукові записки. Збірник праць молодих вчених Інституту української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України. – К., 1997. – Т. 2. – С. 295-321; Її ж. Благовісник УАПЦ В.М. Чехівський (1876-1938) (біографічна довідка) // Борисфен (літературно-мистецький публіцистичний та науково-популярний щомісячник. – Дніпропетровськ, 2000. – № 12 (114). – С. 17; Її ж. 1) Владимир Чеховский, 2) Кирило-Мефодиевское Братство // Энциклопедия жизни и творчества Н.И. Костомарова (1817-1885) / Председатель ред. коллегий В.А. Смолый, зам. предс. науч. ред. Ю.А. Пинчук. – Київ-Донецк, 2001. – 570 с., ил. (рос. мовою); Її ж. Друковані джерела УАПЦ в 20-х рр., ХХ ст. Частина ІІ // Наукові записки. Збірник праць молодих вчених та аспірантів. Т. 8, ч. ІІ. – Київ-Хмельницький, 2002. – С. 123-150; Її ж. Огляд джерел з репресивної політики радянської влади проти Української Автокефальної Православної Церкви 1920-1930-х рр. // Історія релігій в Україні. Науковий щорічник. 2006 рік. Книга І. – Львів, 2006. – С. 491-496; Її ж. Слідчі справи діячів Української Автокефальної Церкви 1929-1930-х років // Програма ІІІ Міжнародного наукового конгресу

українських істориків «Українська історична наука на шляху творчого поступу». Луцьк 17-19 травня 2006 р. – Луцьк: Редакційно-видавничий відділ «Вежа» Волинського держ. університету ім. Лесі Українки, 2006. – 66 с.; Ї ж. Огляд джерел з репресивної політики радянської влади проти Української Автокефальної Православної Церкви 1920-1930-х рр. // Релігія і церква в історії України / Збірник матеріалів Міжнародної наукової організації. – Полтава: АСМІ, 2006. – С. 340-347; 4. Грищенко А. Перший прем'єр Директорії // Урядовий кур'єр. – 2004. – № 223. – 23 листопада; 5. Нечаєв О. Перший голова уряду України // Урядовий кур'єр. – 2000. – № 152. – 19 серпня; 6. Завальнюк К. Благовісник // Вінниччина. – 2001. – 31 серпня; 7. Чехівський Володимир Мойсейович // В кн. Верстюк В., Осташко Т. Діячі Української Центральної Ради. Біографічний довідник. – К., 1998. – С. 181-182; 8. Власовський І. Нарис історії Української Православної Церкви: В 4 т. – Нью-Йорк, 1977. – Т. IV: В 2 т. – Т. 1. – С. 24; 9. Мельник Е. Кам'янець-Подільський український народний університет (листопад 1919 – початок 1921 рр.) // Освіта, наука і культура на Поділлі. Зб. наук. праць. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2006. – Т. 7: Матеріали третього круглого столу «Культура, освіта і просвітницький рух на Поділлі у XVIII – на початку ХХІ ст.». – С. 28-35; 10. Раневський С. Українська Автокефальна Церква. Історичний нарис про церковний розкол на Україні. – Джорданвілі (США), 1948. – 24 с. (Перевидана: Свято-Успенська Почаївська Лавра, 1995. – 32 с.); 11. Бульбенко Ф. Володимир Чехівський. // Нові дні (США). – 1971. – березень; Його ж. Олена Володимирівна Чехівська // Свобода. – 1970. – 6-9 травня; 12. Бурко Д. Професор Володимир Чехівський // Українська Автокефальна Православна Церква – вічне джерело життя. – Саут-Бавнд-Брук, Н. Дж. (США), 1988. – С. 333-344; 13. Трембіцький А. До біографії Володимира Чехівського – чільного діяча Подільської «Просвіти» // «Просвіта» в духовно-культурному піднесенні України: Зб. наук. праць / За ред. В.П. Мацька. – Хмельницький, 2005. – С. 200-211. 12; Його ж. Володимир Чехівський – державний і громадсько-просвітницький діяч (до 130-річчя з дня народження) // Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць. – Кам'янець-Подільський, 2006. – Т. 8: Матеріали круглого столу «Культура, освіта і просвітницький рух на Поділлі». – С. 184-204; 14. «А.Ж.». Чехівський Володимир // Енциклопедія Українознавства-ІІ. – Львів, 2000. – Т. 10. – С. 3738; 15. Перебіг життя, діяльності Волод. Чеховського. Сведения о личном составе института, ведомости на выплату содержания личному составу, сличительные ведомости и сметы за 1920 г. // Державний архів Вінницької області (далі – ДАВО). – Ф. Р. – 1941. – Оп. 1. – Спр. 20. – Арк. 95-95зв.; 16. Бурко Д. Названа праця. – С. 333; 17. Грищенко А. Названа праця; ДАВО. – Ф. Р. – 1941. – Оп. 1. – Спр. 20. – Арк. 95; 18. Бурко Д. Названа праця. – С. 333; 19. Там само. – С. 334; ДАВО. – Ф. Р. – 1941. – Оп. 1. – Спр. 20. – Арк. 95; 20. Грищенко А. Названа праця; 21. ДАВО. – Ф. Р. – 1941. – Оп. 1. – Спр. 20. – Арк. 95; 22. Герасименко В. Названа праця; 23. ДАВО. – Ф. Р. – 1941. – Оп. 1. – Спр. 20. – Арк. 95; 24. Приходько В. Названа праця. – С. 62; 25. Бурко Д. Названа праця. – С. 337; 26. Приходько В. Названа праця. – С. 63-64; ДАВО. – Ф. Р. – 1941. – Оп. 1. – Спр. 20. – Арк. 95; 27. Бурко Д. Названа праця. – С. 337; ДАВО. – Ф. Р. – 1941. – Оп. 1. – Спр. 20. – Арк. 95; 28. Там само; 29. Там само; Бурко Д. Названа праця. – С. 333-334; 30. Там само. – С. 337-338; 31. Грищенко А. Названа праця; 32. ДАВО. – Ф. Р. – 1941. – Оп. 1. – Спр. 20. – Арк. 95; 33. Бурко Д. Названа праця. – С. 338; 34. «А.Ж.». Чехівський Володимир...; 35. Бурко Д. Названа праця. – С. 338; 36. Герасименко В. Названа праця. – С. 309; 37. ДАВО. – Ф. Р. – 1941. – Оп. 1. – Спр. 20. – Арк. 95; 38. Герасименко В. Названа праця. – С. 305; 39. ДАВО. – Ф. Р. – 1941. – Оп. 1. – Спр. 20. – Арк. 95; 40. Чехівський Володимир Мойсейович // В кн. Верстюк В., Осташко Т... – С. 181; 41. Бурко Д. Названа праця. – С. 338; 42. ДАВО. – Ф. Р. – 1941. – Оп. 1. – Спр. 20. – Арк. 95зв.; 43. Чехівський Володимир Мойсейович // В кн. Верстюк В., Осташко Т... – С. 182; 44. Собчинська М.М. Реформа школи в Українській Народній Республіці (1917-1920 рр.) // Наукові праці історичного факультету. – Кам'янець-Подільський, 1995. – Т.1. – С. 143-158; 45. Проект Єдиної школи на Україні: Основна школа. – Кам'янець-Подільський, 1919. – Кн. 1. – 172 с.; 46. Україна. – 1919. – 21 жовтня; 47. Відкриття Кам'янець-Подільського народного університету // Народна Воля. – 1919. – 4 листопада; 48. Там само; 49. Там само; 50. Відкриття Кам'янець-Подільського українського народного університету // Україна. – 1919. – Ч. 69 (81). – 4 (22) листопада; 51. Відкриття Кам'янець-Подільського народного університету...; 52. Український народний університет в Кам'янці (огляд діяльності за академічний рік 1919/20 // Слово. – 1920. – 14 листопада; 53. Бурко Д. Названа праця. – С. 339; 54. Український народний університет в Кам'янці (огляд діяльності за академічний рік 1919/20) // Слово. – 1920. – 14 листопада; 55. ДАВО. – Ф. Р. – 1941. – Оп. 1. – Спр. 20. – Арк. 95зв.; 56. Там само. – Спр. 14. – Арк. 4-4зв.; 57. Там само. – Арк. 2; 58. Там само. – Арк. 3; 59. Там само. – Арк. 3зв.-4; 60. Там само. – Арк. 5; 61. Там само. – Арк. 19-19 зв.; 62. Там само. – Арк. 19 зв.-20; 63. Там само. – Арк. 21-21зв.; 64. Там само. – Арк. 29 зв.; 65. Чехівський Володимир Мойсейович // Верстюк В., Осташко Т... – С. 182; 66. Бурко Д. Названа праця. – С. 340; 67. Архівно-слідча справа № П-15162 Є.Сіцінського // Державний архів Хмельницької області. – Фонд УСБУ. – Арк. 14; 68. Спогади Євфимія Сіцінського (1929-1930) // Оригінал. – 2 арк. – Родинний архів А.М. Трембіцького; 69. Бурко Д. Названа праця. – С. 340; 70. Грищенко А. Названа праця; 71. Бурко Д. Названа праця. – С. 341; 72. Чехівський Володимир Мойсейович // Верстюк В., Осташко Т... – С. 182; 73. Бурко Д. Названа праця. – С. 343; 74. Архівно-слідча справа... – Арк. 11-12; 75. Бурко Д. Названа праця. – С. 344.